

ličnosti i događaje smjestiti u njihov društveno-politički kontekst na uravnoteženiji i manje agresivan način. Autor pozdravlja te napore ističući da se “upravo upotrebom takvog jezika, lišenog borbenosti, može pokušati ostvariti važan dvostruki cilj: potaknuti učenike da izbjegavanjem olakih (i vjerojatno pogrešnih) poveznica između dalje i bliže prošlosti pribranije promotre događaje te vratiti ton i sadržaj u okvire znanstvenog pristupa kako bi se pokušalo izbjeći ponavljanje agresivnih interpretativnih stereotipa, ponajviše onih potaknutih nedavnim neprijateljskim ozračjem među jugoslavenskim narodima” (149).

Petrungarova knjiga zanimljiv je i instruktivan “pogled izvana” na probleme suvremene hrvatske historiografije. Iako je usko fokusirana na problem udžbenika povijesti, koji su jedan od ključnih čimbenika u oblikovanju povijesne svijesti građana i svojevrzne kulture sjećanja, svojim nepristranim promišljanjem i kritikom različitih pristupa čitavom nizu tema iz hrvatske novije povijesti knjiga se nameće kao izrazito poticajan doprinos suočavanju s problemima vlastite nacionalne prošlosti. Stoga s nestrpljenjem očekujemo i buduće prijevode ovog vrsnog talijanskog povjesničara mlađe generacije.

Lana Gospodnetić

Prikaz

Milovan Đilas
Vlast i pobuna. Memoari

EPH Liber, Zagreb, 2009, 459 str.

*“Historiografija opisuje događaje izvana,
memoari ih vide iznutra”*

Agnes Heller

Knjiga *Vlast i pobuna*¹ predstavlja sastavni dio Đilasovih memoara o vremenima čiji je on bio ne samo učesnik već i kreator. Jedanaest godina (1945-1956), mnoštvo podataka, detalja, ocjena, s osobnim udjelom u svemu, kroz tri cjeline (“Vlast”, “Sukob sa Sovjetskim Savezom” i “Pobuna”), pisana na trenutke beletristički (vječna Đilasova dilema: pisac ili političar) kao jedno od najobimnijih njegovih djela, sve to čini ovu knjigu svjedočanstvom vremena i čovjeka, vojnika Partije, koji se i pored svega nije odrekao ideologije, zastupajući promjene društva u cjelini, a ne samo unutar Partije, po čemu se razlikuje od svih tzv. stradalnika komunističkog režima (Trocki, Zinovjev, Kamenjev, Buharin...), a što mu je donijelo “titulu” prvog dobrovoljnog otpadnika komunističkog režima 20. stoljeća i robiju dugu devet godina.

¹ Knjiga je prvo djelo Milovana Đilasa objavljeno u Hrvatskoj nakon 1954. godine. Naslov *Vlast i pobuna* vjerojatno je preuzet od beogradskog izdavača iste knjige (Književne novine, Beograd, 1991), jer je knjiga u svom prvom izdanju na srpskom jeziku, u rujnu 1983. godine u Londonu, objavljena pod naslovom “Vlast”.

U zemlji je imao zabranu objavljivanja, pa je najveći dio njegovih djela preveden i objavljen u inozemstvu (redovito je objavljivao u *New York Timesu* i mjesečniku *Encounter*). Smatrali su ga ne samo najpoznatijim komunističkim disidentom već i, prema izjavama svjetskih autoriteta 80-ih godina, najistaknutijim živim intelektualcem Europe. Njegova knjiga *Nova klasa* (prevedena na četrdeset jezika) uvrštena je u stotinu knjiga koje su najviše utjecale na kulturu i civilizaciju Europe u dvadesetom stoljeću (i objavljena u milijunskoj nakladi).

U prvom dijelu knjige, "Vlast", Milovan Đilas je miljenik vlasti, drugi čovjek u državi, neposredni učesnik bitnog, član najužeg rukovodstva (Politbiro: Tito, Kardelj, Ranković, Đilas) koje je odlučivalo o svemu (čak i kazne iz najvažnijih suđenja Ranković predlaže Politbiro koji ih usvaja) – vlast bez institucija i bez ikakve stvarne kontrole koja postaje ne samo sila za sebe već i svijet za sebe. Tu priču o izgradnji vlasti Đilas počinje simbolikom, sastankom na Rankovićev poziv ("sve do jednog bivši robijaši" – Đilas), a s temom izgradnje zatvora (u njemu će Đilas završiti nakon prvog hapšenja) koji izvana ni po čemu neće sličiti zatvoru, a iznutra će onemogućiti one "pogodnosti" koje su u predratnim zatvorima imali i njima se koristili komunisti za međusobnu komunikaciju – potpuna kontrola i izolacija. Važan je dio i priča o pojedincima, portreti Miroslava Krleže, Ive Andrića, Desanke Maksimović, Marka Bogdanovića, Oskara Daviča, Drage Iblera, Antuna Augustinčića, Marka Ristića, Petra Lubarde, Mila Milunovića... s mnogo detalja u kojima je uhvatio onu bitnu crtu svakog od njih, intelektualnu i

fizičku, a gdje u prvi plan dolazi Đilas kao pisac, književnik. Iako pri samom kraju knjige autor kaže da njezina namjera i svrha nije priča o pojedincima, u osnovi ona to jest, pa se ne možemo oteti dojmu da je knjiga dijelom i Đilasov "obračun" s njima, posredno i s Titom. Đilas je "pogodio u sridu" kad je riječ o karakternim crtama većine njegovih suvremenika, posebice Ive Andrića i Radovana Zogovića (o Đilasovu viđenju Miroslava Krležu poseban osvrt daje Slavko Goldstein u predgovoru ove knjige).

Sukob s IB-om – Sovjetskim Savezom (o čemu govori drugi dio knjige) – određuje budućnost Milovana Đilasa, njegovo pretvaranje iz miljenika u otpadnika. Sukob otvara procese preispitivanja na razini Partije i društva, osobne dileme i obiteljske tragedije, proces oslobađanja od rigidnog staljinističkog duha, decentralizaciju, vlastiti put, vraćanje "izvorima marksizma", preobražaj na ideološkom planu, nova rješenja. Peti kongres KPJ, kao kongres razlaza sa Sovjetskim Savezom i diferencijacije u redovima KPJ, u osnovi je bio nedorečen, što je imalo za posljedicu nedoumice, nesnalaženje i dezorijentaciju velike većine članova. Činjenicu da je velik broj Crnogoraca završio na strani IB-a, pa time i na Golom otoku Đilas objašnjava nedosljednošću i neodlučnošću Blaža Jovanovića (sekretara PK CG) na V. kongresu (1952) i time da je Veljku Vlahoviću trebalo godinu dana da raščisti sa Sovjetskim Savezom. Šesti kongres KPJ/SKJ (1952), za koji je prema ocjeni analitičara zaslužan Milovan Đilas, donosi osim promjene imena novi Program s tezom "bez demokracije nema i ne može biti socijalizma", ali bez jasne odrednice kako se ta de-

mokracija zamišlja. Odgovor na to pitanje Đilas ne nudi ni u drugom dijelu knjige. Istup Milovana Đilasa na VI. kongresu u smislu kasnijih događanja komentirala je njegova majka riječima: “Nije dobro za Đida da mu pljeskaju više od Tita”, što se pokazalo vizionarskim.

Drugi plenum CK SKJ (srpanj 1953) s temom nosioci “ideoloških skretanja” bez konkretnog imenovanja zaustavio je “demokratske procese”. Plenum je bio odgovor dijela, kako kaže sam Đilas, “birokratskih struktura Partije” na procese demokratizacije. Plenum je vratio stanje na poziciju prije VI. kongresa. Pomanjkanje političkog takta i procjene vremenskog okvira za objavu 18 članaka u *Borbi* i satirično-polemičkog teksta “Anatomija jednog morala” doveli su do definitivnog razlaza Milovana Đilasa s najužim rukovodstvom SKJ. Treći plenum CK SKJ (siječanj 1954) u cijelosti je bio posvećen njemu i bio je prvi koji se odvijao na javnoj sceni. Đilas je očekivao da će se na Plenumu raspravljati o slobodi misli, no on se pretvorio u osudu slobodne misli. Kazna: “posljednja opomena” pred isključenje i smjenjivanje sa svih funkcija. U studenome 1956. uslijedit će prvo hapšenje i robija do 1961, a onda 1962. drugo hapšenje i robija do 1966. (ukupno devet godina). Ovaj dio knjige pisan je beletristički, posebice razgovor Milovana Đilasa i isljednika Slobodana Penezića-Krcuna (prilikom drugog hapšenja), s kratkim dijalogom koji jako dobro karakterizira obje ličnosti.

Poglavlje i knjigu Đilas završava svojim izlaskom (drugim) iz zatvora, bez objašnjenja zašto je odabrao put “vuka samotnjaka”, zašto sam protiv svih. Neshvatljivo je da drugi čovjek u državi svoje ideje i vizije

(članci u *Borbi*) nije ni pokušao realizirati kroz tzv. sistem, za što je imao realnih mogućnosti. Evidentno je i to da Đilas o svojim tekstovima nije raspravljao niti je dopuštao raspravu, s ogradom da oni nisu službeni stav organa Partije. Izgleda da se Đilas najbolje snalazio u situaciji “sam protiv svih”, ali ne u neposrednom kontaktu (“posuo se pepelom”, glasao za vlastitu kaznu u duhu partijske “samokritike”), već člancima i tekstovima, stvarajući na taj način distancu prema “protivnicima” i svojevrsan kult ličnosti (svoj vlastiti). Buntovnik iz uvjerenja odan Komunističkoj partiji.

“Učio sam u beranskoj gimnaziji, dvadeset godina poslije Đilasa. Jednog dana, drug iz razreda, inače sinovac nekadašnjeg profesora srpskog jezika, Đura Pešića, donese notes-dnevnik, mislim iz 1927. godine. U spisku učenika kojima je predavao bio je i Milovan N. Đilas. To ne bi bilo ništa neobično da nije u rubrici srpskog jezika imao ocjenu 6. Iskristili smo naredni čas profesora Milisava Marsenića, koji je bio suvremenik tada već pokojnog profesora Pešića, i predavao francuski jezik istoj generaciji, da nam objasni kako je bilo moguće da se dobije ocjena šest, bilo iz kojeg predmeta? Profesor Marsenić, poslije kraće šutnje i šetnje reče, da ni tada, kao ni danas, u srednjim školama, ocjena šest nije dozvoljena. To što je uradio kolega Pešić sigurno je zato što je Đilasa bilo teško ocijeniti.”²

Knjiga *Vlast (Vlast i pobuna)* pisana je s vremenske distance od trideset i više godina, “to je važna i dobra knjiga, u kojoj bi za istoriju, trebalo posebno istaći naj-

² Cemović, Momčilo, 1997: *Tajna suđenja Milovanu Đilasu*, Dnevnik, Novi Sad.

opširniji i najbolji dio o sukobu SSSR-a sa Jugoslavijom. Mnogo podataka, dobro raspoređena građa, suptilna uočavanja detalja, različitih ocjena: tačno fiksiranih ili prejakog naglašanih, lični udio u svemu koji nije mali, – sve ovo čini knjigu stvarno ‘istorijskom’... i nezaobilaznom u proučavanju sukoba sa SSSR-om i stvaranja narodne vlasti”.³

I na kraju, uz preporuku da knjiga odista zavređuje pažnju čitatelja, jedna opaska. Izdavač hrvatskog izdanja napominje da je knjiga na zahtjev Alekse Đilasa, nositelja autorskih prava, tiskana prema autorovu originalnom rukopisu na srpskom jeziku (ekavica). Milovan Đilas je sve svoje tekstove u razdoblju od 1945. do 1956. napisao i objavio na ijekavici.

Danilo Ivezić

³ Kalezić, Vasilije, 1988: *Đilas miljenik i otpadnik komunizma: kontroverze pisca i ideologa*, ZODNE, Beograd, str. 295.